

O'SMIRLIK DAVRI QIYINCHILIKLARIDA OTA-ONA VA MAKTAB O'RTASIDAGI ALOQALARNI TO'G'RI YO'LGA QO'YISHDA MAKTAB AMALIYOTCHI PSIXOLOGINING VAZIFALARI

Xushmatova Sarvinov Noraliyevna

Surxondaryo viloyati Jarqo'rg'on tuman 24-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlar va o'spirinlarning psixologik rivojlanishi, ularning o'zini anglash jarayonidagi murakkabliklar, maktab psixologlarining ishlash usullari va testlarning zamon talablariga javob bermasligi kabi masalalar ko'rib chiqilgan. Maktablarda psixologik xizmatlarning samarali amalga oshirilishi, o'smirlarning jismoniy va psixologik o'zgarishlarini inobatga olgan holda, yanada rivojlangan metodlarni joriy etish zarurligi ta'kidlangan. Shuningdek, pedagogik qarovsiz bolalar va ularni tarbiyalashda ota-onalar va o'qituvchilarning hamkorligining ahamiyati, ijtimoiy faollikni oshirish va kasbga tayyorlash masalalari ko'rib chiqilgan. O'smirlarning ruhiyatini tushunish va ularning rivojlanishiga qo'shimcha yordam berish uchun zamonaviy metodlar va yondashuvlarni qo'llash zarurati yuzaga kelgan.

Kalit so'zlar: O'smirlik davri, psixologik rivojlanish, maktab psixologi, pedagogik qarovsiz bolalar, ruhiy o'zgarishlar

O'smirlik davri – inson hayotining o'ziga xos, murakkab va juda muhim bosqichidir. Bu davrda bolalik tugaydi, va bola yangi, o'ziga xos rollarni bajarishga, kattalik hayotiga qadam qo'yishga tayyorlanadi. Shubhasiz, o'smir hali jismoniy yoki psixologik nuqtai nazardan haqiqiy balog'atga yetmagan bo'lsa-da, u o'zini kattalar bilan teng huquqli, mustaqil shaxs sifatida ko'rsatishga intiladi. O'smirlikda yuzaga keladigan o'zgarishlar faqatgina jismoniy rivojlanish bilan bog'liq emas, balki ichki psixologik va emotsional jarayonlar ham katta rol o'ynaydi. Bu davrda bola o'z kimligini, ijtimoiy o'rnini va

dunyoqarashini shakllantiradi. Kattalar bilan o'zaro munosabatlar, ota-ona yoki o'qituvchilar bilan aloqalar, do'stlar bilan o'zaro tushunish kabi masalalar o'smirning ongini va psixologiyasini shakllantiradi. Buning natijasida, o'smirlik davri ko'pincha qiyinchiliklar va noaniqliklar bilan kechadi. Bola uchun ham, unga yaqin kattalar uchun ham bu davr psixologik jihatdan murakkab bo'lib, turli qiyinchiliklar va kutilmagan vaziyatlarni keltirib chiqaradi. O'smirning ichki dunyosi va unga yaqinlarning tasavvurlari o'rtasidagi tafovutlar, ba'zan tushunmovchiliklarga va ziddiyatlarga olib kelishi mumkin. Shunday bo'lsa-da, o'smirlik davri shaxsiyatning shakllanishida muhim va ajralmas bosqichdir.

O'smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va o'ziga xos bosqichlardan biridir. Bu davrda bolaning biologik va psixologik o'zgarishlari bir vaqtning o'zida ro'y beradi, shuning uchun o'smirlikdagi psixologik muammolar katta e'tibor talab qiladi. Ilmiy adabiyotlarda o'smirlarning xususiyatlari, shaxsiy rivojlanishi va xulq-atvor xususiyatlari haqida ko'plab asarlar mavjud, ammo ko'pincha kattalar o'smirlar bilan bog'liq muammolarni to'liq anglamaydilar. Bu esa o'smirlik davrining yanada murakkablashishiga olib keladi.

Psixolog S. Xoll o'smirlik davrini "bo'ron va hujumlar davri" deb atagan, chunki bu davrda shaxsiyatda ko'plab o'zgarishlar yuz beradi va beqarorlik asosiy xususiyatlardan biridir. Bu o'zgarishlar o'smirning xarakteri va xatti-harakatlarida nomuvofiqliklarni keltirib chiqaradi. A. Freyd o'smirlarning xususiyatlarini quyidagicha tavsiflaydi:

1. **Xudbinlik:** O'smirlar o'zlarini "Olamning markazi" deb bilib, ayni paytda fidoyilikka qodir bo'ladilar.
2. **Ehtirosli sevgi munosabatlari:** O'smirlar sevgi va muhabbatga jiddiy yondashadilar, ammo bunday munosabatlarni osonlik bilan tugatishlari mumkin.
3. **Yolg'izlik va jamiyatga aralashish:** Ular tezda jamiyat hayotiga kirib borishadi, biroq ba'zan yolg'izlikka intilishadi.

4. **Rahbarga bo'ysunish va isyon:** O'smirlar rahbarga ko'r-ko'rona bo'ysunishga intilishadi, ammo darhol isyon ko'tarishga ham tayyor turishadi. Ular ba'zan qo'pol va takabbur bo'lishadi, lekin ichdan juda zaifdirlar.

O'smirlik davridagi asosiy qiyinchiliklar, albatta, fiziologik o'zgarishlar bilan bog'liq. Bu davrda bolaning jismoniy rivojlanishi tez va intensiv bo'lib, bir nechta organlarning rivojlanishida nomutanosiblik kuzatiladi. O'smirning tanasidagi o'zgarishlar, ayniqsa, skelet va mushaklarning o'sishi bilan birga keladi, bu esa ba'zan ularning tashqi ko'rinishini va harakatlarini noqulay qiladi.

Fiziologik o'zgarishlar nafaqat tana tuzilishini o'zgartiradi, balki ruhiy holatga ham ta'sir qiladi. Yurak-qon tomir tizimi yukni yaxshi ko'tarmaydi, bu esa o'smirning ruhiy va jismoniy holatining beqaror bo'lishiga olib keladi. O'smirlar uchun qon tomir va mushak tonusining o'zgarishi xarakterlidir, bu esa ularning hissiy holatini yanada oshiradi. Shu bilan birga, o'smirlar o'z tashqi ko'rinishlarini, xususan, burchakli va noqulay holatdagi tanalarini ko'pincha keskin tanqid qilishadi. Bu davrda, o'smir o'zini kattalar dunyosiga qadam qo'yishga tayyor his qilsa ham, uning ichki dunyosida noaniqlik va o'zini anglashdagi murakkabliklar mavjud.

O'smirlik davri — bu o'ziga xos, murakkab va ko'plab o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lgan davrdir. Bu davrda bolalar o'zlarini kattalarga teng his qilishsa-da, hali ham moddiy va jismoniy jihatdan ota-onalarga bog'liq bo'lib qoladilar. Bu noaniqlik va tushunmovchiliklarning asosiy sabablaridan biridir. Bugungi kunda maktablarda psixologlar tomonidan ishlatiladigan testlarning eskirganligini ta'kidlash muhim, chunki zamon o'zgarishi bilan o'smirlarning psixologiyasi ham o'zgaradi. Yangi avlodlar, masalan, Z avlodi, avvalgi avlodlarga qaraganda boshqacha fikrlaydi, va ularning psixologik holati ham farq qiladi. Shu sababli, eski testlar hozirgi o'smirlarning xususiyatlarini to'liq aks ettira olmaydi.

Maktablarda psixologik xizmatlar samarali amalga oshirilishi uchun, testlarning samaradorligi va tegishliligi haqida qayg'urish zarur. Hozirgi kunda o'smirlar bilan ishlashda zamonaviy, moslashtirilgan metodlarga ehtiyoj bor. Psixologlarning asosiy metodlari, kuzatish va suhbat qilish bo'lishi kerak, chunki ular o'smirlar ruhiyatini aniqroq tushunishga yordam beradi. Testlar faqat qo'shimcha metod sifatida ishlatilishi mumkin. Shu bilan birga, o'smirlarning xulq-atvorini baholashda kattalarning qat'iyligi, prinsipiialligi va ularga bo'lgan munosabatlarning ahamiyati katta. O'smirlar uchun rag'batlantirish va jazolashning oqilona, o'z vaqtida va adolatli bo'lishi kerak. Aks holda, bu usullar o'smirda isyonkorlikni yoki salbiy munosabatlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Pedagogik qarovsiz bolalar, ya'ni oilaviy va ijtimoiy yordami yetishmaydigan bolalar, ko'pincha o'zlarini boshqa avlodlardan farq qiladigan tarzda tutadilar. Shunday bolalarni tarbiyalashda ota-onalar va o'qituvchilarning birgalikdagi hamkorligi juda muhim. O'quvchilarni kasbga tayyorlash, ularning ijtimoiy faolligini oshirish va o'z-o'zini anglashlariga yordam berish, ular kelajakda sog'lom va mustaqil shaxslar bo'lishlariga yordam beradi. Bu jarayonda pedagogik qarovsiz o'quvchilarni halol mehnat qilishga, ijtimoiy va ijodiy faoliyatlarga jalb etish, ularni o'z qobiliyatlari va imkoniyatlarini to'liq namoyon etishga undash juda muhim. Shuningdek, psixologik xizmatni rivojlantirish, o'quvchilarning psixik va ma'naviy holatini yaxshilashga yordam beradi. O'smirlar va o'spirinlarning jismoniy va psixologik o'zgarishlarini hisobga olgan holda, ularning rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun yanada samarali psixologik metodlarni joriy etish zarur. Shunday qilib o'smirlik davri ko'plab qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, ammo bu davrda kattalar, psixologlar va pedagoglar tomonidan to'g'ri va o'z vaqtida yordam ko'rsatilsa, o'smirlar mustaqil, mas'uliyatli va ijtimoiy faol shaxslar bo'lib shakllanadi. O'smirlik davrida o'ziga xos jinsiy belgilar paydo bo'ladi, bu esa o'smirning jismoniy ko'rinishini yangi darajaga olib chiqadi. O'smirlar o'zlarini kattalar kabi his qilishadi va o'z huquqlarini kengaytirishni, mustaqillikni talab qilishadi. Shu bilan birga, ular o'zlarining

ijtimoiy mavqelarini, kengaygan imkoniyatlarini anglashadi va yangi mas'uliyatlarni o'z zimmasiga olishga intilishadi.

O'smirlikning markaziy aspekti – bu kattalar hayotiga intilish, mustaqil fikr va pozitsiyalarni himoya qilish, shaxsiy huquqlarni kengaytirishga bo'lgan ehtiyojdir. Biroq, o'smirlar kattalar tomonidan tushunilmasalar yoki ularning mustaqilligiga to'sqinlik qilinsa, bu ularni radikal fikrlar, yomon odatlar yoki salbiy xatti-harakatlarga olib kelishi mumkin. O'smirlar kattalar bilan tushunmovchiliklarga duch kelishganda, ular ba'zan yomon so'zlar, chekish yoki ichkilik kabi "kattalar hayotining atributlariga" ega bo'lishlari mumkin. O'smirlik davri faqat kattalar bilan kurashish va mustaqillikni talab qilish bilan tavsiflanmaydi. Bu davrda, o'smirlar o'zlarining moddiy va ijtimoiy muvofiqligini sezaдилar, bu esa ularning salbiy his-tuyg'ularini, masalan, tashvish, asabiylashish va umidsizlikni keltirib chiqaradi. Ijtimoiy va ekologik omillar ham o'smirlarning ruhiy holatiga ta'sir qiladi. Ushbu davrda o'smirlar, ayniqsa, o'z-o'zini anglash va "ideal men" obrazini yaratishga intilishadi. Shunday qilib, o'smirlik davrida yuzaga keladigan qiyinchiliklar, o'smirning o'zining, atrofidagi kattalar va jamiyatning o'zaro munosabatlariga bog'liq. O'smirlikda yuzaga keladigan turli xil psixologik va fiziologik o'zgarishlar, agar ular atrofdagilar tomonidan to'g'ri tushunilsa, salbiy ta'sirlardan saqlanishi mumkin. O'smirlar o'zlariga va atrofdagi kattalarga bo'lgan ehtiyojni sezaдилar, shuning uchun ular bilan samimiy, o'zaro hurmatga asoslangan aloqalar o'rnatish muhimdir. Bu davrni yengillashtirish, yordam berish va o'zaro tushunish o'smirning sog'lom rivojlanishiga yordam beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, o'smir yoshida oilaviy munosabatlarni pedagogik sog'lomlashtirish ko'p jihatdan ota-onalarni pedagogik bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlarini talab qiladi. Ayniqsa ota-onani ibrat-namuna ko'rsatish, tarbiyada til va dil birligi bolada ijobiy xislatlarni shakllantiradi. Bu o'rinda bolani nazoratsiz qoldirmaslik, bola bilan go'yo do'stona munosabat o'rnatish, uni eshitish,

fikr mulohazalarini tahlil etish, xolisona baholash, kerakli o`rinlarda farzand bilan maslahatlashib, kelishib ish yuritish ota-onaning burchi hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ambalova S.A. O'smirlik davrida aqliy rivojlanish omillari // Pedagogik jarayon: muammolar va istiqbollar. Universitetlararo ilmiy maqolalar to'plami / - M., 2016.
2. Vygotskiy L.S. Yuqori psixik funktsiyalarning rivojlanish tarixi. T.3. - M.: Pedagogika, 2013.
3. Dragunova T.V. O'smir psixologiyasi. - Perm: Ilm, 2014.
4. Kreyg G., Bokum D. Rivojlanish psixologiyasi. - Piter: AST, 2004.
5. Taxoxov B.A. Zamonaviy "qiyin o'smirlar" ning psixologik va pedagogik xususiyatlari // Togliatti davlat universitetining fan vektori. Seriya: Pedagogika, Psixologiya. - Piter: 2018. No 3.